

Ο Εναέριος Πόλεμος και οι Διεθνείς Κανόνες για τη ρύθμισή του *

Η εφαρμογή των κανόνων και των αρχών του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου κατά τη διάρκεια της πολεμικής εναέριας δράσης

Ευγένιος Αρ. Γιαρένης

Στρατιωτικός Δικαστής Γ', Νομικός Σύμβουλος Γ.Ε.Α./Γρ. Αποζημιώσεων ΝΑΤΟ,
Δικαστής του Αεροδικείου Αθηνών

* Το άρθρο που ακολουθεί δημοσιεύτηκε στο Τεύχος Μαΐου 2007 του περιοδικού "Αεροπορική Επιθεώρηση", εκδ. Σχολής Πολέμου Αεροπορίας

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

α. Οι βασικές αρχές του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου (ΔΑΔ)

Όταν οι στρατιωτικοί αναλυτές αναφέρονται στη μεταβαλλόμενη φύση των σύγχρονων εχθροπραξιών, θεωρούν ως αναμφισβήτητο το γεγονός ότι τα όπλα και οι τακτικές που είχαν σχεδιαστεί για τη διεξαγωγή των προγενέστερων πολεμικών επιχειρήσεων αποδεικνύονται πλέον ανεπαρκείς επιλογές για τις σύγχρονες στρατιωτικές δυνάμεις οι οποίες προσπαθούν να προσαρμοστούν σε νέου τύπου στρατιωτικές επιχειρήσεις.¹ Η εκτεταμένη επιχειρησιακή χρησιμοποίηση της Πολεμικής Αεροπορίας από το Δεύτερο κυρίως Παγκόσμιο Πόλεμο και μετά, οδήγησε στον προβληματισμό γύρω από τους υπάρχοντες νομικούς κανόνες για τον περιορισμό των δυσμενών συνεπειών της αεροπορικής πολεμικής δράσης επάνω στον άνθρωπο και το περιβάλλον του, ζητήματα τα οποία σχετίζονται πρωτίστως με το περιεχόμενο των βασικών αρχών του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου (στο εξής ΔΑΔ), αλλά και με την προσπάθεια αναζήτησης των σχετικών διεθνών συμβατικών κανόνων.

Πριν από την ειδικότερη εξέταση των βασικών αρχών του ΔΑΔ, θα ήταν χρήσιμο να γίνει μία πολύ σύντομη ιστορική εισαγωγή σ' αυτό το, για πολλούς σχετικά άγνωστο, τμήμα του Διεθνούς Δικαίου. Σε μία λοιπόν προσπάθεια καταγραφής της εξελικτικής πορείας των προσπαθειών κωδικοποίησης των κανόνων του ΔΑΔ, θα πρέπει να ανατρέξουμε στον Ελβετό ανθρωπιστή Ερρίκο Ντυνάν (Jean-Henri Dunant 1828-1910), η δράση του οποίου οδήγησε το 1863 στην ίδρυση της Διεθνούς Επιτροπής Ερυθρού Σταυρού (International Committee of the Red Cross - ICRC). Ένα χρόνο αργότερα, με την παρότρυνση των πέντε ιδρυτικών μελών της

¹ Θα ήταν ακατανόητο, για παράδειγμα, κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου να μιλήσει κανείς για στρατηγικούς βομβαρδισμούς πόλεων ή θέσεων του εχθρού αποκλειστικά από την Πολεμική Αεροπορία, η οποία κατά την περίοδο εκείνη, ιδίως τα πρώτα χρόνια του πολέμου, εκτελούσε κυρίως βοηθητικές του Στρατού Ξηράς αποστολές (συνεργασία με το πυροβολικό και συλλογή πληροφοριών για τις θέσεις του εχθρού) ή μετείχε σε αερομαχίες που θύμιζαν περισσότερο, ίσως λόγω του ανταγωνιστικού (και αθλητικού τρόπον τινά θα λέγαμε) πνεύματος, τις μονομαχίες μεταξύ ιπποτών. Βλ περισσότερα για τις πρώτες αυτές αερομαχίες, *Νεάρχου Π.*, Ο αεροπορικός αγώνας στο Δυτικό Μέτωπο κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, Αεροπορική Επιθεώρηση, Τόμος 20ος, τευχ. 77 (Ιανουάριος 2006), σελ. 110-140.

Επιτροπής, η Ελβετική κυβέρνηση συγκάλεσε στη Γενεύη μία Διπλωματική Διάσκεψη, οι εργασίες της οποίας οδήγησαν στην υπογραφή της Σύμβασης της Γενεύης του 1864 «Για τη βελτίωση της κατάστασης των τραυματιών του στρατού ξηράς στο πεδίο της μάχης» (Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded in Armies in the Field, Geneva, 22 August 1864), η οποία περιελάμβανε δέκα (10) μόλις άρθρα.

Η σύμβαση αυτή, για πρώτη φορά στην σύγχρονη ιστορία του ανθρώπου, κωδικοποίησε και ενδυνάμωσε με τη μορφή πολυμερούς συνθήκης, παλαιότερους, αποσπασματικούς και διάσπαρτους «κανόνες και έθιμα πολέμου», για την προστασία των θυμάτων μιας ένοπλης σύρραξης και εκείνων που τους φροντίζουν. Από το χρονικό σημείο αυτό και πέρα, η διεθνής κοινότητα συνέχισε τις προσπάθειες για «εξανθρωπισμό» και «ορθολογισμό» του πολέμου (εάν μπορούν βέβαια να χρησιμοποιηθούν οι όροι αυτοί σε συνδυασμό με την έννοια του πολέμου που εξ ορισμού περικλείει την αφαίρεση της ανθρώπινης ζωής και τη βία), μέσα απ' το συγκεκριμένο στρατιωτικής αναγκαιότητας από τη μια και ανθρωπισμού από την άλλη, με την κωδικοποίηση ενός Διεθνούς Δικαίου,² εφαρμοστέου στις ένοπλες συγκρούσεις, έχοντας ως βασική επιδίωξη, την προστασία των ατόμων που δεν λαμβάνουν -ή δεν λαμβάνουν πλέον- μέρος σε μια ένοπλη σύγκρουση αφενός και τον περιορισμό των μεθόδων και μέσων που χρησιμοποιούνται κατά τη διεξαγωγή των ενόπλων συγκρούσεων αφετέρου.³ Έπρεπε όμως να μεσολαβήσουν δύο παγκόσμιοι πόλεμοι για να καθιερωθεί τελικά μέσα από διεθνή συμβατικά κείμενα ο όρος «Ανθρωπιστικό Δίκαιο», με την υπογραφή των τεσσάρων Συμβάσεων της Γενεύης τον Αύγουστο του 1949, οι οποίες αποτελούν και τον κορμό του ΔΑΔ που εφαρμόζεται στις ένοπλες συγκρούσεις.⁴

Οι τέσσερις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949, αποτέλεσαν ένα σύνολο κανόνων που φάνηκε να καλύπτει τις μέχρι τότε ανάγκες μιας ένοπλης σύγκρουσης. Με την εξέλιξη όμως των μέσων αλλά και του τρόπου διεξαγωγής των εχθροπραξιών, ανέκυψε η ανάγκη δημιουργίας ενός καινούργιου πλαισίου διεθνών συμβατικών κανόνων, που οδήγησε μετά από δύο δεκαετίες περίπου, στη σύγκληση μιας νέας Διπλωματικής Διάσκεψης, επίσης στη Γενεύη, αποτέλεσμα της οποίας ήταν η υιοθέτηση το 1977, δύο Πρόσθετων Πρωτοκόλλων, συμπληρωματικών των Συμβάσεων της Γενεύης του 1949.⁵ Το Πρόσθετο Πρωτόκολλο Ι περιλαμβάνει κανόνες που καλύπτουν «διεθνείς ένοπλες συγκρούσεις» ενώ το Πρόσθετο Πρωτόκολλο ΙΙ, κανόνες που ρυθμίζουν με ανάλογο τρόπο ζητήματα «μη διεθνών ενόπλων συγκρούσεων». Έτσι με την υπογραφή των δύο Πρόσθετων Πρωτοκόλλων του 1977 και τη συμπλήρωση των Συμβάσεων της Γενεύης του 1949, διαμορφώθηκε ένα σημαντικό corpus αρχών και κανόνων, αυτό του Διεθνούς Ανθρωπιστικού

² Για τη διεθνή αυτή δικαιοπαραγωγική διαδικασία, η οποία υπήρξε συνεχής, ασχέτως των ουσιαστικών αποτελεσμάτων της, βλ. *Χατζηκωνσταντίνου Κ.*, Προσεγγίσεις στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο, εκδ. Σιδέρης, Αθήνα 1999.

³ Για τις ειδικότερες προσπάθειες κωδικοποίησης των κανόνων του ΔΑΔ και το ιστορικό σύναψης των σχετικών διεθνών συμβάσεων, βλ. *Γιαρένη Ε.*, Στρατιωτικό Ποινικό Δίκαιο και δυνατότητες διάδοσης και εφαρμογής του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου, Ποινικά Χρονικά 2003, σελ. 769-783, ιδίως 771.

⁴ Οι τέσσερις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949, κυρώθηκαν από την Ελλάδα με το Ν 3481 «Περί κυρώσεως των Συμβάσεων της Γενεύης της 12^{ης} Αυγούστου 1949», στις 30.12.1955/5.1.1956, που δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ Α' 3, 1956.

⁵ Για τους λόγους που επέβαλαν τη συμπλήρωση των κανόνων των Συμβάσεων της Γενεύης του 1949, σχετικά με την προστασία των θυμάτων μιας ένοπλης σύρραξης, αλλά και την ανανέωση των κανόνων των Συμβάσεων της Χάγης του 1899 και 1907, σχετικά με τα μέσα διεξαγωγής της μάχης, βλ. *Οικονομίδη Κ.Π.*, Θέματα Διεθνούς Δικαίου και Εξωτερικής Πολιτικής, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1999, σελ. 326 επ.

Δικαίου (ΔΑΔ) που εφαρμόζεται στις ένοπλες συγκρούσεις, το οποίο υπαγορεύει τη συμπεριφορά των μερών κατά τη διάρκεια μιας ένοπλης σύγκρουσης, τόσο σε σχέση με τον περιορισμό των μέσων και μεθόδων εχθροπραξιών, όσο και σε σχέση με την προστασία των θυμάτων των ένοπλων συγκρούσεων, είτε μαχητών, είτε αμάχων, είτε αιχμαλώτων.

Οι σημαντικότερες βασικές αρχές, εθιμικής κυρίως προελεύσεως,⁶ του ΔΑΔ, οι οποίες θα πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά τη διερεύνηση του συγκεκριμένου πλαισίου προστασίας στο πεδίο των αεροπορικών επιχειρήσεων, είναι αυτές βάσει των οποίων το δικαίωμα των συμμετεχόντων στη σύγκρουση να επιλέξουν μεθόδους ή μέσα εχθροπραξιών δεν είναι απεριόριστο. Ειδικότερα, μιλάμε για την Αρχή του Ανθρωπισμού (principle of humanity) και την Αρχή της Επιτακτικής Στρατιωτικής Αναγκαιότητας (principle of military necessity). Οι δύο αυτές αρχές είναι άρρηκτα συνδεδεμένες μεταξύ τους, αν και βρίσκονται σε αντίθετη εννοιολογικά κατεύθυνση, και αντικατοπτρίζουν την πάλη μεταξύ της αναγκαιότητας προσφυγής στη βία κατά τη διάρκεια του πολέμου από τη μια, και του σεβασμού προς τον άνθρωπο από την άλλη.

Βασικό περιεχόμενο της πρώτης, αποτελεί η αντίληψη ότι οι εμπόλεμες δυνάμεις θα πρέπει να αποφεύγουν τη χρήση μεθόδων ή μέσων εχθροπραξιών που προκαλούν στον άνθρωπο «μη αναγκαίο σωματικό πόνο» ενώ η δεύτερη -αντίρροπη της πρώτης- αρχή, αυτή δηλ. της στρατιωτικής αναγκαιότητας, έχει γίνει προσπάθεια να προσδιοριστεί ως η αρχή «η οποία δικαιώνει τα μέτρα εκείνα, που δεν απαγορεύονται από το Διεθνές Δίκαιο και τα οποία θεωρούνται απαραίτητα για να εξασφαλιστεί η όσο το δυνατόν ταχύτερη παράδοση του εχθρού».⁷ Οι δύο αυτές θεμελιώδεις αρχές του ΔΑΔ, συνοψίζονται σε μία δέσμη κοινά αποδεκτών θέσεων που καλύπτουν εννοιολογικά το περιεχόμενό τους και συγκεκριμένα, στις παρακάτω:

Πρώτον, υπάρχουν περιορισμοί στην επιλογή μεθόδων και τη χρήση μέσων διεξαγωγής μιας ένοπλης σύγκρουσης, *δεύτερον*, οι περιορισμοί αυτοί θεσπίζονται ρητά στο διεθνές δίκαιο, *τρίτον*, η απώλεια της ανθρώπινης ζωής και γενικότερα η προκαλούμενη από τη σύγκρουση καταστροφή θα πρέπει να συναρτώνται άμεσα με την επίτευξη ενός συγκεκριμένου και σαφώς προσδιορισμένου στρατιωτικού πλεονεκτήματος και *τέταρτον*, οι απώλειες και οι καταστροφές αυτές δεν θα πρέπει να είναι δυσανάλογα μεγαλύτερες από το επιδιωκόμενο στρατιωτικό πλεονέκτημα.

Αυτές οι βασικές θέσεις που πηγάζουν από τις προαναφερόμενες αρχές, διατυπώθηκαν γραπτώς για πρώτη φορά στη Διακήρυξη της Αγίας Πετρούπολης το 1868,⁸ έχουν δε επαναληφθεί έκτοτε πολλές φορές σε διεθνείς συμβάσεις, με πιο

⁶ Βλ. σχετικά με τους εθιμικούς κανόνες του ανθρωπιστικού δικαίου, *Henckaerts J-M.*, “Study on customary rules of international humanitarian law: Purpose, coverage and methodology”, *International Review of the Red Cross*, no 835, 30 Σεπτεμβρίου 1999.

⁷ Βλ. σχετ., *Kwakwa E.*, “The International Law of Armed Conflict: Personal and Material Fields of Application”, *Martinus Nijhoff Publishers*, Geneva 1992.

⁸ Τη σύγκληση της Διάσκεψης στην Αγ. Πετρούπολη πρότεινε ο Τσάρος Αλέξανδρος ο 2ος, μετά τη διαπίστωση ότι ένα βλήμμα που κατασκεύασε η Ρωσία, είχε την ιδιότητα να εκρήγνυται με την επαφή του σε σκληρή επιφάνεια, προκαλώντας ανεξέλεγκτη καταστροφή και περιττή απώλεια ανθρώπινου δυναμικού. Το χαρακτηριστικό γνώρισμα του βλήμματος αυτού ήταν το μικρό του βάρος, ζύγιζε λιγότερο από 400 γραμμάρια, το οποίο διευκόλυνε τη συχνή χρήση του. Αποτέλεσμα της Διάσκεψης ήταν η υπογραφή στις 11-12-1868 της Διακήρυξης της Αγ. Πετρούπολης, από αντιπροσώπους 17 χωρών, η οποία θεωρείται ως η πρώτη συμβατική έκφραση της εθιμικής αρχής της απαγόρευσης χρήσης μέσων που προκαλούν μη αναγκαίο πόνο κατά τη διάρκεια μιας ένοπλης σύρραξης. Αν και η Ελλάδα αποδέχθηκε τη Διακήρυξη δεν φαίνεται να υπάρχει σχετική εσωτερική πράξη κύρωσής της. Για μια ανεπίσημη μετάφραση αυτής, βλ. στο «Ένοπλες Συρράξεις και Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο», σειρά Κείμενα Διεθνούς Πρακτικής (επιμ. Σ. Περράκη, Μ-Ντ. Μαρούδα), εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2001, σελ. 306 επ.

πρόσφατη και σαφή αναφορά στο Πρόσθετο Πρωτόκολλο Ι του 1977, συμπληρωματικού στις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949. Συγκεκριμένα, στο άρθρο 35 (στο Τμήμα Ι, του Τρίτου Μέρους του παραπάνω Πρωτοκόλλου – «Μέθοδοι και Μέσα Πολέμου»), προβλέπεται ότι το δικαίωμα των εμπολέμων μερών να επιλέγουν μεθόδους και μέσα πολέμου δεν είναι απεριόριστο, ότι απαγορεύεται η χρήση όπλων, βλημάτων, υλικού και μεθόδων πολέμου τέτοιας φύσεως ώστε να προκαλούν περιττά τραύματα και μη αναγκαίο πόνο (superfluous injury or unnecessary suffering) και ότι απαγορεύεται η χρήση μεθόδων ή μέσων πολέμου που έχουν σκοπό, ή από τα οποία μπορεί κανείς να αναμένει, να προκαλέσουν ευρεία, μακροπρόθεσμη και δριμύεια βλάβη στο φυσικό περιβάλλον.⁹

Μία άλλη θεμελιώδης αρχή του ΔΑΔ, η οποία θα πρέπει να ληφθεί υπόψη κατά τη διερεύνηση του συγκεκριμένου πλαισίου προστασίας, είναι η Αρχή της Διακρίσεως (principle of distinction), σύμφωνα με την οποία τα εμπόλεμα μέρη οφείλουν να διαχωρίζουν σαφώς τον άμαχο πληθυσμό από τις μάχιμες δυνάμεις, να μην καθιστούν τους αμάχους αντικείμενο επίθεσης και να λαμβάνουν όλες τις απαιτούμενες προφυλάξεις για την αποφυγή τραυματισμού αμάχων και καταστροφής πολιτικών (μη στρατιωτικών) αντικειμένων κατά τη διάρκεια οποιασδήποτε επίθεσης εναντίον νόμιμων στρατιωτικών στόχων. Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι ακόμη και χώρες οι οποίες δεν έχουν επικυρώσει το Πρόσθετο Πρωτόκολλο Ι του 1977, όπως για παράδειγμα οι Η.Π.Α., αναγνωρίζουν ότι οι προαναφερόμενες θεμελιώδεις αρχές του ΔΑΔ, είναι νομικά δεσμευτικές, ως εθιμικό δίκαιο ("legally binding as customary law").¹⁰

Θα πρέπει να σημειώσουμε ειδικότερα για την έννοια του περιττού τραυματισμού και του μη αναγκαίου πόνου, ότι ο προσαρτημένος στη Σύμβαση της Χάγης του 1907, περί των Νόμων και Εθίμων του Κατά Ξηράν Πολέμου, Κανονισμός, επανέλαβε την επιταγή αυτή στο άρθρο 22, σύμφωνα με το οποίο το δικαίωμα των εμπολέμων να υιοθετήσουν μέσα βλάβης του εχθρού δεν είναι απεριόριστο.¹¹ Το αντικείμενο της μάχης θεωρείται ότι είναι ο αφοπλισμός και η παράδοση του εχθρού και επομένως, είναι απαγορευμένο να χρησιμοποιηθούν οποιαδήποτε μέσα ή μέθοδοι εχθροπραξιών που υπερβαίνουν «τα αναγκαία» για την επίτευξη του σκοπού αυτού. Αυτό είχε άλλωστε βεβαιωθεί ήδη από το 1868 στη Διακήρυξη της Αγ. Πετρούπολης, σύμφωνα με την οποία τα συμβαλλόμενα μέρη δεσμεύτηκαν να έρχονται σε συμφωνία, όποτε γίνεται πρόταση για μελλοντικές βελτιώσεις που η επιστήμη μπορεί να επιφέρει στον εξοπλισμό των στρατευμάτων, προκειμένου «να διατηρηθούν οι αρχές που θέσπισαν, και για να συμβιβάζουν τις ανάγκες του πολέμου με τους νόμους της ανθρωπότητας» (...in order to maintain the principles which they have established, and to conciliate the necessities of war with the laws of humanity).

⁹ Βλ. άρθρο 35 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου Ι του 1977, που κυρώθηκε από την Ελλάδα με το Ν.1786/88 (ΦΕΚ Α' 125).

¹⁰ Βλ. σχετικά στην ηλεκτρονική διεύθυνση του δικαστικού σώματος των ενόπλων δυνάμεων των Η.Π.Α. www.jagcnet.army.mil/JAGCNETInternet/Homepages/AC/CLAMO-Public.nsf, όπου περιέχεται το Εγχειρίδιο Επιχειρησιακού Δικαίου το οποίο χρησιμοποιείται ως πλαίσιο μελέτης και εφαρμογής για τα σχετικά ζητήματα από τους νομικούς αξιωματικούς των ενόπλων δυνάμεων της χώρας (U.S. Operational Law Handbook - 2002, "The Law of War", Chapter 7).

¹¹ Βλ. το κείμενο της Συμβάσεως της Χάγης του 1907, σε απόδοση Ι. Χατζηλουκά, στο «Ενοπλες Συρράξεις και Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο», ο.π. σελ. 334 επ. Βέβαια ρήσεις όπως "Kriegsraison geht vor Kriegsmanier" (η ανάγκη του πολέμου προηγείται από τους κανόνες του πολέμου) ή "Not kennt kein Gebot" (η ανάγκη δεν ξέρει κανέναν νόμο) οι οποίες διατυπώθηκαν κατά το παρελθόν, παραγνώριζαν την ανθρωπιστική ανάγκη επιβολής περιορισμών κατά την διάρκεια των ένοπλων συγκρούσεων.

β. Προσδιορισμός της έννοιας «Εχθρική Εναέρια Δράση»

Η εναέρια δράση, αποτελεί ένα σύνολο από αεροπορικές εξορμήσεις του ίδιου τύπου, οι οποίες προγραμματίζονται και πραγματοποιούνται ταυτόχρονα εναντίον ενός κοινού στόχου. Η πολεμική δράση αυτού του τύπου επιδιώκει να επιτύχει τον αντικειμενικό στόχο της με τη χρήση δύο ή περισσότερων αεροσκαφών, τα οποία συμμετέχουν σε μια σειρά διαδικασιών, που μπορεί να είναι αναγνωρίσεις, επιθέσεις, μεταφορές ή ειδικές εναέριες αποστολές. Οι καταστάσεις στις οποίες μπορούν να πραγματοποιηθούν εναέριες επιχειρήσεις περιλαμβάνουν μία σειρά δράσεων, είτε σε ειρηνική περίοδο είτε σε εμπόλεμες περιόδους, συμπεριλαμβανομένων όλων των πιθανών ενδιάμεσων σταδίων. Όταν συνεπώς μία αεροπορική επιχείρηση περιγράφεται συνήθως ως «εχθροπραξία», είναι διότι πραγματοποιεί ή προορίζεται να πραγματοποιήσει πράξεις οι οποίες έχουν ένα συγκεκριμένο, ενιαίο και κοινό χαρακτηριστικό, δηλαδή τη βία.

Υπό το πρίσμα αυτό, κατά τη διάρκεια δηλαδή των αεροπορικών επιθέσεων, η βία θα πρέπει να γίνει κατανοητή ως μία σειρά πράξεων που ενεργούνται χωρίς τη συγκατάθεση της χώρας ή της ομάδας (εθνότητας, κοινότητας κ.λπ.) οι οποίες επηρεάζονται από τις πράξεις αυτές. Πρόκειται συνεπώς για πράξεις οι οποίες αποτελούν παραβίαση των δικαιωμάτων, ή της καταστάσεως εν γένει, άλλων κοινοτήτων ή εθνών, χωρίς να απαιτείται οι πράξεις αυτές να έχουν έναν σαφώς επιθετικό χαρακτήρα, π.χ. βομβαρδισμός. Σε αντίθετη περίπτωση, η έννοια της εχθρικής εναέριας δράσης θα κάλυπτε μόνο τις επιθετικές αεροπορικές αποστολές, ενώ εκείνες που περιλαμβάνουν αποστολές μεταφοράς ή αναγνώρισης καθώς επίσης και οι ηλεκτρονικές εχθροπραξίες, ή ο εν πτήσει ανεφοδιασμός σε καύσιμα κ.λπ., δεν θα μπορούσαν να προσδιοριστούν ως εχθρική αεροπορική δράση.

γ. Σύντομη επισκόπηση των απαρχών της αεροπορικής δράσης και των προσαθειών νομικής ρύθμισης των σχετικών με αυτήν ζητημάτων

Ο περίφημος Άγγλος φιλόσοφος Ρογήρος Βάκων (Roger Bacon, 1214-1292 περίπου), ήταν εκείνος ο οποίος, περί το 1250, εκπόνησε το πρώτο αναφερόμενο στην ιστορία σχέδιο αερόστατου πεπληρωμένου δι' αερίου, ενώ ο σπουδαίος επιστήμων, ζωγράφος, γλύπτης κι εφευρέτης Λεονάρντο ντα Βίντσι (Leonardo da Vinci, 1452-1519), δημοσίευσε γύρω στο 1505 μία μελέτη περί πτήσεως του ανθρώπου και σχεδίασε διάφορες πτητικές μηχανές, μεταξύ των οποίων κι έναν τύπο ελικοπτερου. Η ανακάλυψη του υδρογόνου λίγο μετά τα μέσα του 18ου αιώνα (1766), έστρεψε τη σκέψη των ασχολούμενων με την αεροπλοΐα στα σχέδια του Βάκωνα κι έτσι τα πρώτα επιτυχή αερόστατα υψώθηκαν στους ουραμούς από τους Γάλλους αδελφούς Μονγκολφιέ (Joseph & Etienne Montgolfier) το 1783, οι οποίοι χρησιμοποίησαν για τις πτήσεις τους μία τεράστια σφαίρα πληρωμένη δια θερμού αέρος, επιτυγχάνοντας άνοδο σε ύψος 6.000 ποδών. Στη συνέχεια, το σφαιρικό, αρχικά λινό και ύστερα μεταξωτό, περίβλημα κατασκευάστηκε από ελαστικό γεμάτο υδρογόνο μέχρι και το 1930 περίπου, οπότε και το υδρογόνο αντικαταστάθηκε από το ήλιο.¹²

¹² Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο Βραζιλιάνος Αλμπέρτο Σάντος-Ντυμόν (1873-1932) υπήρξε ο πρώτος ο οποίος πραγματοποίησε πτήση στο Παρίσι το 1898, δια αεροσκάφους ελαφρύτερου του αέρος (lighter-than-air), κινούμενου με μηχανικό τρόπο, ενώ δύο χρόνια αργότερα, στις 2 Ιουλίου του 1900, έκαμαν την εμφάνισή τους στη Γερμανία τα πρώτα γιγαντιαία αερόπλοια του κόμη Φερδινάνδου φον Ζέπελιν.

Από την Πέμπτη 17 Δεκεμβρίου του 1903 όμως, ημερομηνία κατά την οποία ο Ορβιλ Ράιτ (Orville Wright, 1871-1948) πραγματοποίησε επιτυχώς στο Νταϊντον του Οχάιο, μια πτήση 59 περίπου δευτερολέπτων κινούμενος με μέση ταχύτητα 31 μιλίων την ώρα και διανύοντας έτσι μίαν απόσταση 260 μέτρων, σε ύψος τριών περίπου μέτρων, η ανθρωπότητα επεδίωξε πλέον να κάνει την καλύτερη δυνατή χρήση του αέρος ως χώρου, και των αεροσκαφών ως μέσων. Όπως βέβαια συμβαίνει συχνά και σε άλλους τομείς της βιομηχανίας, ήταν οι σχετικές με τον πόλεμο χρήσεις εκείνες οι οποίες έδωσαν μία πραγματική ώθηση στην ανάπτυξη της αεροπλοΐας και της αεροναυπηγικής από την άποψη της ποιότητας, αν και τα αρχικά σχέδια προορίζονταν για ειρηνικούς σκοπούς, κυρίως δηλαδή για τις αεροπορικές μεταφορές. Το 1907 πάντως, ο στρατός των Η.Π.Α. προκήρυξε διαγωνισμό για την κατασκευή και προμήθεια ενός πολεμικού αεροσκάφους (για το Σώμα Διαβιβάσεων), τον οποίο κέρδισαν τελικά οι αδελφοί Ράιτ. Το διπλό των Ράιτ που κατασκευάστηκε και πωλήθηκε το επόμενο έτος στο στρατό των Η.Π.Α. είχε μήκος 28 ποδών, άνοιγμα πτερύγων 36 ποδών και βάρος 1.200 λιβρών, μπορούσε δε να αναπτύξει μέγιστη ταχύτητα 44 μιλίων/ώρα, με ακτίνα δράσης 125 μιλίων σε μέγιστο ύψος 140 ποδών.¹³

Όταν ο Ιταλός υπολοχαγός Gavotti λίγα χρόνια αργότερα, βομβάρδισε την όαση Ain Zara από αέρος κατά τη διάρκεια του Ιταλο-τουρκικού πολέμου του 1911-12, αφενός έγινε ο πρώτος ο οποίος χρησιμοποίησε αεροπλάνο για καθαρά πολεμικούς, επιθετικούς σκοπούς και αφετέρου άρχισε αυτό που θα εξελισσόταν στη συνέχεια σε έναν αποφασιστικής σημασίας στρατιωτικό παράγοντα, υπό την έννοια ότι η πολεμική αεροπορία επρόκειτο πλέον να διαδραματίσει έναν σημαντικό ρόλο κατά τη διάρκεια των εχθροπραξιών, με το συνδυασμό αεροπορικής δράσης και επίγειων πολεμικών επιχειρήσεων. Ήδη βέβαια στις αρχές του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, αναφέρεται ότι ο Γάλλος Υπολοχαγός Wateau μαζί με τον Λοχία Breguet, συνέβαλαν στη γαλλική νίκη κατά τη διάρκεια της Μάχης του Μάρνη (Battle of the Marne) με την πληροφόρηση που παρείχαν στις επίγειες δυνάμεις για τις μετακινήσεις των γερμανικών στρατευμάτων, πραγματοποιώντας ουσιαστικά την πρώτη επιτυχή εναέρια αναγνωριστική επιχείρηση, ενώ σύντομα, ο Λοχίας Frantz μαζί με τον μηχανικό του Quenault, χρησιμοποιώντας ένα πολυβόλο που τοποθετήθηκε στο τύπου Voisin αεροσκάφος τους, προσδιόρισαν αυτό που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως η πρώτη νίκη για τα αεροπορικά πυρά.¹⁴ Πριν απ' αυτά βέβαια, τα αερόστατα θερμού αέρα (hot-air balloons) είχαν πετάξει για πρώτη φορά, για ειρηνικούς όπως είπαμε σκοπούς, από τους αδελφούς Montgolfier ήδη από το έτος 1783, και είχαν για πρώτη φορά χρησιμοποιηθεί για πολεμικούς σκοπούς σε μία εναέρια αποστολή κατά τη διάρκεια του Γαλλο-Πρωσικού Πολέμου του 1870-71, με σκοπό την απλή αναγνώριση από αέρος.

Αυτή η πολύ σύντομη επισκόπηση κάποιων από τις πιο πρώιμες σχετιζόμενες με την αεροπλοΐα ενέργειες και των αντίστοιχων ημερομηνιών μπορεί να μας οδηγήσει στην εξαγωγή κάποιων συμπερασμάτων: *Πρώτον*, πολεμικές αποστολές με τη χρήση ιπτάμενων μέσων (αερόστατων-αεροσκαφών) πραγματοποιούνταν αρχικά

¹³ Είναι χαρακτηριστικό ότι κατά την έναρξη του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, ο στρατός των Η.Π.Α. διέθετε μόνο ένα σμήνος αεροσκαφών αποτελούμενο από οκτώ μόλις αεροπλάνα, ενώ η Γαλλία και η Γερμανία διέθεταν 1500 και 1000 πολεμικά αεροπλάνα αντίστοιχα. Μέχρι του τέλους του 1915 είχαν κατασκευαστεί στις Η.Π.Α. 100 συνολικά αεροπλάνα στρατιωτικού ή πολιτικού τύπου, ενώ κατά το 1918, οπότε και οι Η.Π.Α. βρίσκονταν σε εμπόλεμη κατάσταση, κατασκευάστηκαν 14.020 αεροπλάνα (!) εκ των οποίων μόνο τα 29 δεν ήταν στρατιωτικά. Βλ. σχετ. Μεγάλη Αμερικανική Εγκυκλοπαίδεια, Τόμος Α', Αθήναι 1968, σελ. 402 επ., στο λήμμα: «Αεροναυτική» (aeronautics).

¹⁴ Βλ. για τα συγκεκριμένα παραδείγματα, Gomez J.G., The Law of Air Warfare, International Review of the Red Cross, no 323 (30-6-1998), σελ. 347-363.

πολύ σπάνια, *δεύτερον*, οι διενεργούμενες πολεμικές εναέριες αποστολές δεν ήταν αρχικά αποφασιστικής σημασίας, ούτε είχαν προγραμματιστεί ως ανεξάρτητες πολεμικές ενέργειες και *τρίτον*, καμία αεροπορική δράση δεν γινόταν αποδεκτή, εκτός εάν ήταν μέρος μίας επιχείρησης εδάφους ή μίας συνδυασμένης επιχείρησης ναυτικού-αεροπορίας.

Δεν θα πρέπει κατόπιν αυτών να μας προκαλεί εντύπωση το ότι κατά την πρώιμη εποχή της αεροπλοΐας, εκείνο που θα μπορούσε να περιγραφεί ως «εναέριος πόλεμος» δεν υπόκειτο σε οποιοσδήποτε συγκεκριμένες νομικές ρυθμίσεις. Κάτι τέτοιο συνέβη μερικά χρόνια αργότερα, και συγκεκριμένα το 1899, όταν η πρώτη Διάσκεψη για την Ειρήνη της Χάγης, υιοθέτησε τρεις Συμβάσεις και τρεις Διακηρύξεις, η πρώτη από τις οποίες απαγόρευσε την εκτόξευση βλημάτων και εκρηκτικών υλών από τα αερόστατα ή άλλα παρόμοια νέα μέσα. Την περίοδο εκείνη βέβαια, η συγκεκριμένη απαγόρευση θεωρείτο ότι ήταν εξαιρετικά περιοριστική και έγινε συνεπώς αποδεκτή με επιφυλάξεις και μόνο ως ένα προσωρινό μέτρο. Σήμερα πάντως μπορεί να γίνει αντιληπτή η ουσιαστική της συνεισφορά στις προσπάθειες περιορισμού των καταστρεπτικών συνεπειών των από αέρος εχθροπραξιών, ιδίως εάν σκεφτούμε ότι το ΔΑΔ δεν νοείται χωρίς τον οφειλόμενο σεβασμό στην θεμελιώδη αρχή της διακρίσεως (*principle of distinction*), ιδίως μεταξύ πολιτών και μαχητών, μεταξύ στρατιωτικών στόχων και άλλου τύπου εγκαταστάσεων, μεταξύ του ιατρικού ή θρησκευτικού προσωπικού και άλλων, ή μεταξύ των ιατρικών εγκαταστάσεων και των μέσων συγκοινωνίας κλπ. Αυτή λοιπόν η πρώιμη απαγόρευση ήταν απαραίτητη κυρίως λόγω της έλλειψης ακρίβειας που συνόδευε τις μεθόδους επιθέσεων από αέρος της εποχής στο χτύπημα των στόχων τους, πράγμα που σήμαινε μια υψηλή πιθανότητα παράπλευρων απωλειών ή υπέρμετρων απωλειών μεταξύ του άμαχου πληθυσμού του αντιπάλου.

Ο περιορισμός αυτός ήταν προσωρινός, καθώς είχε διάρκεια μόνο πέντε έτη, δηλ. από τις 4 Σεπτεμβρίου 1900 μέχρι τις 4 Σεπτεμβρίου 1905. Εν τω μεταξύ, η αεροναυτική άρχισε να αναπτύσσεται με ταχύτετους ρυθμούς, με αποτέλεσμα αυτή η γρήγορη ανάπτυξη να εμποδίσει την υιοθέτηση από τη διεθνή κοινότητα ενός πλέγματος κανόνων που θα επέβαλε οριστικούς περιορισμούς στα κράτη σε σχέση με την πολεμική αεροπορική τους δράση. Αξίζει ίσως να σημειωθεί εδώ ότι στο άρθρο 29 των Κανονισμών που προσαρτώνται στη Δεύτερη Σύμβαση της Χάγης του 1899, όπου προσδιορίζεται η έννοια του κατασκόπου, αποκλείστηκαν από την κατηγορία αυτή τα άτομα που λάμβαναν διαταγή να πετάξουν με αερόστατα για διάφορες αποστολές αναγνώρισης ή για να διατηρήσουν επικοινωνία μεταξύ των διάφορων τμημάτων ενός στρατεύματος ή μιας συγκεκριμένης περιοχής με άλλες.

2. Η διαπίστωση απουσίας διεθνών συμβάσεων ρυθμιστικών της πολεμικής εναέριας δράσης

Η απουσία θετικού δικαίου, και συγκεκριμένα διεθνών συμβάσεων οι οποίες να κωδικοποιούν κανόνες ρυθμιστικούς της αεροπορικής δράσης, δεν σημαίνει ταυτόχρονα και την πλήρη ελευθερία στη χρήση μέσων και μεθόδων, τακτικών και τεχνολογίας, γύρω από τον εναέριο πόλεμο. Οι βασικές αρχές του ΔΑΔ που προαναφέρονται, καθώς και οι εθιμικοί κανόνες δικαίου του πολέμου από τη μια, και οι κανόνες σχετικά με τις επιθέσεις αέρος-εδάφους οι οποίοι περιλαμβάνονται στις διατάξεις του Πρωτοκόλλου I του 1977, πρόσθετου στις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949 από την άλλη, επιβάλλουν σήμερα τους ισχύοντες περιορισμούς του εναέριου πολέμου. Αξίζει να σημειωθεί π.χ., ότι κατά τη διάρκεια του Πολέμου του Κόλπου, παρά το γεγονός ότι κράτη όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες, το Ιράκ, το Ιράν, το Ισραήλ,

το Ηνωμένο Βασίλειο και η Γαλλία δεν είχαν επικυρώσει τα δύο Πρωτόκολλα της Γενεύης του 1977, ο βαθμός συμμόρφωσής τους με τους κανόνες δικαίου του πολέμου στις περισσότερες από τις αεροπορικές πολεμικές επιχειρήσεις τους θα μπορούσε να περιγραφεί ως αποδεκτός. Η αναλογική εφαρμογή κανόνων που σχετίζονται με τον κατά ξηράν πόλεμο ή το ναυτικό πόλεμο, γίνεται σήμερα δεκτό ότι μπορεί να συνεισφέρει πολλά στην προσπάθεια περιορισμού των καταστρεπτικών συνεπειών των σύγχρονων αεροπορικών επιχειρήσεων.

α. Αναλογική εφαρμογή των κανόνων που εφαρμόζονται στον κατά ξηράν ή στο ναυτικό πόλεμο και στις περιπτώσεις εναέριου πολέμου

Η προαναφερόμενη διαπίστωση της απουσίας διεθνών συμβατικών ρυθμίσεων της πολεμικής αεροπορικής δράσης, οδήγησε αρχικά σε μία θεωρία αναλογικής εφαρμογής των κανόνων που εφαρμόζονται στον κατά ξηράν πόλεμο και στις περιπτώσεις του εναέριου πολέμου. Σε αυτήν τη θεωρία μάλιστα βασίστηκαν δύο αποφάσεις του Ελληνο-Γερμανικού Δικαστηρίου Διαιτησίας (Greco-German Arbitration Tribunal, 1927-30), με τις οποίες καταδικάστηκε η Γερμανία για τον εναέριο βομβαρδισμό των ουδέτερων πόλεων της Θεσσαλονίκης και του Βουκουρεστίου το 1916. Το δικαστήριο επικαλέστηκε τη Δεύτερη Σύμβαση της Χάγης του 1899, θεωρώντας ότι το άρθρο 25 αυτής, στο οποίο απαγορεύεται "ο βομβαρδισμός πόλεων (...) που δεν υπερασπίζονται", καθώς και το άρθρο 26, το οποίο απαιτεί από "το διοικητή μιας δύναμης που επιτίθεται, πριν αρχίσει έναν βομβαρδισμό (...) να προειδοποιήσει τις αρχές", θα έπρεπε να ισχύσουν και στην περίπτωση μίας αεροπορικής επίθεσης βομβαρδισμού. Έτσι οι αποφάσεις αυτές αποτέλεσαν την πρώτη εφαρμογή μιας γενικής αρχής δικαίου σύμφωνα με την οποία δύο όπλα που παράγουν παρόμοια αποτελέσματα θα πρέπει να αξιολογούνται με παρόμοιο τρόπο, και συνέβαλαν στην ανάπτυξη μίας θεωρίας για την «αναλογία» μεταξύ του βομβαρδισμού από το έδαφος με τον από αέρος βομβαρδισμό.

Μία άλλη θεωρία για τη ρύθμιση του εναέριου πολέμου βασίστηκε στις ομοιότητες μεταξύ του εναέριου και του θαλάσσιου χώρου, και στο γεγονός ότι σε πολλές χώρες η Πολεμική Αεροπορία χρησιμοποιήθηκε αρχικά για τις ανάγκες «επέκτασης» της ναυτικής δύναμης πέρα από τα όρια της παράκτιας ζώνης, μακρύτερα από εκεί που έφταναν τα πυρά των πολεμικών πλοίων. Η ανάπτυξη της θεωρίας αυτής οδήγησε στη διατύπωση και τη σύνταξη συγκεκριμένων κανόνων εναέριου πολέμου από την Επιτροπή Νομικών (Commission of Jurists) στη Χάγη, το 1922-1923, οι οποίοι δυστυχώς δεν κατάφεραν να καταστούν συμβατικό δίκαιο, αφού το κείμενο που συνέταξε η Επιτροπή αυτή δεν υπογράφηκε από κανένα από τα συμμετέχοντα στις διαδικασίες κράτη.¹⁵

Μία τρίτη θεωρία που αναπτύχθηκε, σχετίζεται με την υπό όρους εφαρμογή των κανόνων του κατά ξηράν πολέμου και του ναυτικού πολέμου στον εναέριο πόλεμο. Η κατά περίπτωση εφαρμογή των κανόνων του κατά ξηράν ή του ναυτικού πολέμου θα εξαρτιόταν από το πεδίο δράσης των πολεμικών αεροπορικών επιχειρήσεων. Με άλλα λόγια, οι κανόνες του πολέμου στο έδαφος θα ίσχυαν για τον εναέριο πόλεμο όταν αυτός λάμβανε χώρα πάνω από το έδαφος ή σε βοήθεια των επίγειων στρατιωτικών δυνάμεων του Στρατού Ξηράς, και οι κανόνες του ναυτικού πολέμου θα ίσχυαν όταν η Πολεμική Αεροπορία δρούσε πάνω από τη θάλασσα ή υπέρ του Πολεμικού Ναυτικού. Αν και αυτή η θεωρία ακολουθήθηκε από τη Γερμανία κατά τη

¹⁵ Τα κράτη αυτά ήταν οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, το Ηνωμένο Βασίλειο, η Γαλλία, η Ιταλία η Ιαπωνία και η Ολλανδία. Για το κείμενο της Επιτροπής, βλ. στο διαδίκτυο, στη διεύθυνση της ICRC www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/275?OpenDocument

διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, δεν έγινε βέβαια κοινώς αποδεκτή, καθώς έτσι η Πολεμική Αεροπορία θα μπορούσε να θεωρηθεί αποκλειστικά ως δύναμη υποστήριξης, ανίκανη να λάβει μέρος σε ανεξάρτητες πολεμικές ενέργειες και επιχειρήσεις.

β. Κατάρτιση ενός συγκεκριμένου δόγματος για τον εναέριο πόλεμο

Τελικά, το Ινστιτούτο Διεθνούς Δικαίου (Institute of International Law) με σχετικό Ψήφισμά του, το οποίο υιοθετήθηκε στη Μαδρίτη στις 22-4-1911 (Madrid Resolution of 22 April 1911), φαίνεται ότι έβαλε τον θεμέλιο λίθο σε ένα συγκεκριμένο δόγμα περί αεροπορικού πολέμου. Στο Ψήφισμα αυτό δηλώθηκε ότι ο εναέριος πόλεμος συμβαδίζει με το δίκαιο και μπορεί συνακόλουθα να θεωρηθεί νόμιμος, υπό τον όρο εκπλήρωσης ορισμένων προϋποθέσεων, από τις οποίες η βασικότερη είναι ότι θα πρέπει αυτός να μην αποτελεί μεγαλύτερη απειλή για τα πρόσωπα και την περιουσία τους από τον κατά ξηράν ή το ναυτικό πόλεμο. Λίγα χρόνια αργότερα, στις 11 Νοεμβρίου 1920, η Διεθνής Επιτροπή Ερυθρού Σταυρού (International Committee of the Red Cross, ICRC) επέστησε στη διεθνή κοινότητα την προσοχή στην ανάγκη υιοθέτησης συγκεκριμένων κανονισμών περί αεροπορικού πολέμου, και σαν αποτέλεσμα της πρωτοβουλίας αυτής, η Διάσκεψη της Ουάσιγκτον του 1922 ανέθεσε στην Επιτροπή Νομικών (Commission of Jurists) στη Χάγη, τη σύνταξη συγκεκριμένων κανόνων εναέριου πολέμου (Rules of Air Warfare), κανόνες οι οποίοι δεν κατάφεραν, όπως προαναφέρουμε, να καταστούν διεθνές συμβατικό δίκαιο, αφού παρά την κατάρτισή τους από διαπρεπείς νομικούς, δεν επικυρώθηκαν ακόμη κι από τα κράτη που αντιπροσωπεύθηκαν στην Επιτροπή. Θα πρέπει πάντως να επισημανθεί ότι οι περισσότεροι από τους κανόνες αυτούς τους οποίους συντάξε η Επιτροπή, είχαν καταστεί ήδη εθιμικό δίκαιο όταν συντάχθηκαν, άλλοι απέκτησαν τη δύναμη εθιμικού δικαίου εξαιτίας του σεβασμού που κέρδισαν κατά τη διάρκεια των επομένων ετών, ενώ κάποιοι ακόμη περιλήφθηκαν αργότερα στο Πρόσθετο Πρωτόκολλο I που υπογράφηκε στη Γενεύη το 1977.

3. Οι παράμετροι του Εναέριου Πολέμου

Ένα σύνολο στοιχείων περιλαμβάνονται αναγκαίως στον προγραμματισμό και την εκτέλεση των αεροπορικών πολεμικών επιχειρήσεων, τα οποία ονομάζονται παράμετροι του αεροπορικού πολέμου (parameters of air warfare). Τα στοιχεία αυτά, τα οποία θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά τον σχεδιασμό των αεροπορικών επιχειρήσεων, απαντούν σε ένα πλέγμα ερωτήσεων όπως οι παρακάτω: Τι είναι εναέριος πόλεμος; Ποια μέσα μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε αυτόν; Ποιος έχει τα κατάλληλα προσόντα για να τον διευθύνει; Με ποια διαδικασία προχωρούν οι πολεμικές αεροπορικές επιχειρήσεις; Πού ή από πού μπορούν αυτές να διευθυνθούν; Θα προσπαθήσουμε στη συνέχεια να προβούμε σε μια σχηματική ανάλυση των παραμέτρων του εναέριου πολέμου, ούτως ώστε να καθορίσουμε τις απαιτήσεις που καθεμία από αυτές πρέπει να καλύπτει, προκειμένου να συμβαδίζει με τους κανόνες του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου.

Σε γενικές γραμμές, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι ο εναέριος πόλεμος είναι ένα σύνολο επιθετικών ή αμυντικών αεροπορικών επιχειρήσεων που πραγματοποιούνται από την Πολεμική Αεροπορία, με πρόθεση επιβολής επάνω στους αντιπάλους, μέσω της επίτευξης ενός ικανοποιητικού βαθμού εναέριας ανωτερότητας, με τη χρησιμοποίηση συγκεκριμένων μέσων και μεθόδων εναέριας δράσης. Σε κάθε περίπτωση, εάν αυτά τα μέσα (όπλα) και οι μέθοδοι (τακτική) συμβαδίζουν με τους

κανόνες του διεθνούς δικαίου, θεωρούνται νόμιμα, και συνακόλουθα μπορεί να θεωρηθεί ότι και το αποτέλεσμα της χρήσης τους, δηλαδή η εναέρια εχθροπραξία, είναι επίσης νόμιμη. Θα πρέπει να τονιστεί ότι η νομιμότητα πρέπει να καλύπτει και τα δύο στοιχεία, δεδομένου ότι εάν ένα από αυτά, είτε τα όπλα είτε η τακτική, δεν συμφωνούν με τους κανόνες του διεθνούς δικαίου, οποιαδήποτε αεροπορική επιχείρηση βασισμένη σε αυτά είναι χωρίς νομικό έρεισμα.

α. Μέσα Μάχης

Προκειμένου να απαντηθεί το ερώτημα ποια μέσα, δηλ. κυρίως τι είδους όπλα, μπορούν να χρησιμοποιηθούν κατά τη διάρκεια των αεροπορικών επιχειρήσεων, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη κάποιες από τις βασικές αρχές του ΔΑΔ, το οποίο εφαρμόζεται κατά τη διάρκεια των ενόπλων συγκρούσεων και συγκεκριμένα, την αρχή της διακρίσεως (principle of distinction) και την αρχή της επιτακτικής στρατιωτικής αναγκαιότητας (principle of military necessity). Η Διακήρυξη της Αγίας Πετρούπολης του 1868, μας παρέχει ένα πρώτο παράδειγμα των αρχών αυτών, όπως εισαγωγικά προαναφέρεται. Συγκεκριμένα στη Διακήρυξη αυτή δηλώθηκε για πρώτη φορά ότι οι εχθροπραξίες θα πρέπει να στοχεύουν αποκλειστικά στην εξασφάλιση ενός στρατιωτικού πλεονεκτήματος (military advantage) και τα αποτελέσματά τους να διαχωρίζουν σαφώς τον άμαχο πληθυσμό από τους μαχητές. Για το λόγο αυτό, άλλωστε, απαγορεύτηκε η χρήση βλημάτων που ζύγιζαν λιγότερο από 400 γραμμάρια, τα οποία ήταν εκρηκτικά ή γεμισμένα με εύφλεκτες ουσίες και προκαλούσαν αδιακρίτως αποτελέσματα.

Πολλές είναι οι απαγορεύσεις που σχετίζονται με τα μέσα τα οποία επιτρέπεται να χρησιμοποιηθούν κατά τη διάρκεια των αεροπορικών επιχειρήσεων, από τις οποίες θα αναφέρουμε στη συνέχεια τις περισσότερες σημαντικές.

- **Απαγόρευση πρόκλησης υπερβολικού τραυματισμού ή μη αναγκαίου πόνου.** Εκτός από το ότι η απαγόρευση αυτή έχει ρητώς δηλωθεί στο άρθρο 35 παρ. 2 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου Ι του 1977, θα πρέπει να σημειωθεί ότι πηγάζει από την εφαρμογή της αρχής του ανθρωπισμού (principle of humanity), σύμφωνα με την οποία ο πόλεμος θα πρέπει να προκαλεί στον άνθρωπο τον μικρότερο δυνατό πόνο.

- **Απαγόρευση πρόκλησης διαδεδομένης, μακροπρόθεσμης και σοβαρής ζημίας στο φυσικό περιβάλλον.** Στο άρθρο 55 παρ.1 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου Ι του 1977, ορίζεται ότι κατά τη διάρκεια των εχθροπραξιών θα πρέπει να λαμβάνεται σχετική φροντίδα ώστε να προστατευθεί το φυσικό περιβάλλον «από εκτεταμένες, μακροπρόθεσμες και σοβαρές ζημίες». Ορίζεται ακόμη, ότι αυτή η προστασία περιλαμβάνει την απαγόρευση χρήσης μεθόδων ή μέσων εχθροπραξιών που προορίζονται ή μπορούν να αναμένονται «να προκαλέσουν τέτοιες ζημίες στο φυσικό περιβάλλον και με αυτόν τον τρόπο να βλάψουν την υγεία ή την επιβίωση του πληθυσμού». Η συσχέτιση της απαγόρευσης αυτής με τα πιθανά αποτελέσματα των πυρηνικών όπλων, αποτελεί ίσως την αιτία για την οποία χώρες οι οποίες κατέχουν τέτοια όπλα απείχαν από την επικύρωση του Πρωτοκόλλου Ι του 1977, πρόσθετου στις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949. Το Πρωτόκολλο Ι του 1977, περιέχει και άλλες σημαντικές διατάξεις οι οποίες συμβάλλουν στην προστασία του περιβάλλοντος γενικά κατά τη διάρκεια των αεροπορικών εχθροπραξιών, όπως συμβαίνει για

παράδειγμα στο άρθρο 53 («Προστασία πολιτιστικών στόχων και χώρων λατρείας»)¹⁶ ή στα άρθρα 52 («Γενική προστασία αστικών στόχων»),¹⁷ 54 («προστασία στόχων απαραίτητων στην επιβίωση του αμάχου πληθυσμού»)¹⁸ και 56 («προστασία έργων και εγκαταστάσεων που περιέχουν επικίνδυνες δυνάμεις»)¹⁹.

• **Απαγόρευση χρήσης ασφυξιογόνων, δηλητηριωδών ή άλλων αερίων καθώς και των βακτηριολογικών μεθόδων εχθροπραξιών.** Τα συγκεκριμένα όπλα απαγορεύθηκαν για πρώτη φορά από το Πρωτόκολλο της Γενεύης του 1925 για την Απαγόρευση της Χρήσης Ασφυξιογόνων, Δηλητηριωδών ή Παρομοίων Αερίων, καθώς και των Βακτηριολογικών Μεθόδων Μάχης, (Protocol for the Prohibition of the Use of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare, Geneva, 17 June 1925),²⁰ το οποίο κυρώθηκε από τη χώρα μας με το Ν.5015/1931 (ΦΕΚ Α' 156). Το ζήτημα αντιμετωπίστηκε στις μέρες μας με την υπογραφή της Σύμβασης των Παρισίων του 1993, για την Απαγόρευση Ανάπτυξης, Παραγωγής, Αποθήκευσης και Χρήσης Χημικών Όπλων και για την Καταστροφή τους (Convention on the prohibition of the development, production, stockpiling and use of chemical weapons and on their destruction, Paris 13 January 1993), η οποία κυρώθηκε από τη χώρα μας με το Ν.2254/1994 (ΦΕΚ Α' 194).²¹

• **Απαγόρευση χρήσης των booby-traps.** Η έννοια των booby-traps προσδιορίζεται στο άρθρο 2 του Δεύτερου Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση της Γενεύης του 1980 για τις Απαγορεύσεις ή Περιορισμούς στη Χρήση Ορισμένων Συμβατικών Όπλων που μπορούν να θεωρηθούν ως Εξαιρετικώς Επιβλαβή ή ότι προκαλούν Άνευ Διακρίσεως Αποτελέσματα (Convention on Prohibitions or Restrictions on the Use of Certain Conventional Weapons which may be deemed to be excessively injurious or to have indiscriminate effects, Geneva, 10 October 1980), η οποία κυρώθηκε από τη χώρα μας με το Ν. 1979/1991 (ΦΕΚ Α' 186).

¹⁶ «...απαγορεύεται α) η εκτέλεση οποιωνδήποτε εχθρικών πράξεων που θα κατευθύνονται εναντίον ιστορικών μνημείων, έργων τέχνης ή χώρων λατρείας τα οποία αποτελούν την πολιτιστική ή πνευματική κληρονομιά των λαών β) η χρησιμοποίηση αυτών των στόχων για την υποστήριξη της στρατιωτικής προσπάθειας γ) η χρησιμοποίηση αυτών των στόχων σαν αντικείμενο αντιποίνων».

¹⁷ «Οι αστικοί στόχοι δεν γίνονται αντικείμενο επίθεσης ή αντιποίνων...Σε περίπτωση αμφιβολίας κατά πόσον ένας στόχος ο οποίος είναι κανονικά αφιερωμένος σε μη στρατιωτικούς σκοπούς, όπως χώρος λατρείας, οικία ή άλλη κατοικία, σχολείο, χρησιμοποιείται για να συμβάλλει αποτελεσματικά στη στρατιωτική δράση, θεωρείται ότι δεν χρησιμοποιείται με αυτόν τον τρόπο.»

¹⁸ «Απαγορεύεται η επίθεση, καταστροφή, απομάκρυνση ή αχρήστευση αστικών αντικειμένων απαραίτητων στην επιβίωση του άμαχου πληθυσμού, όπως τρόφιμα, αγροτικές περιοχές για την παραγωγή τροφίμων, εσοδείες, ζώα, εγκαταστάσεις και παροχές πόσιμου νερού και αρδευτικά έργα...»

¹⁹ «Έργα ή εγκαταστάσεις που περιέχουν επικίνδυνες δυνάμεις, όπως φράγματα, αναχώματα και πυρηνικοί σταθμοί παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας, δε θα γίνονται αντικείμενο επίθεσης, ακόμα και στην περίπτωση που αυτά τα αντικείμενα είναι στρατιωτικοί στόχοι, εάν μία τέτοια επίθεση μπορεί να προκαλέσει την έκκληση επικίνδυνων δυνάμεων...»

²⁰ Τα συμβαλλόμενα μέρη στο πρωτόκολλο αυτό, έχοντας πικρή πείρα των πρακτικών που ακολουθήθηκαν από τους εμπόλεμους κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, δήλωσαν την αντίθεσή τους στα συγκεκριμένα μέσα πολέμου ...«θεωρούντες ότι η εν πολέμω χρήσις ασφυξιογόνων, δηλητηριωδών ή παρόμοιων αερίων, ως και παντός υγρού, ύλης ή άλλου αναλόγου μέσου έχει δικαίως καταδικασθεί υπό της γενικής γνώμης του πεπολιτισμένου κόσμου».

²¹ Το έτος 2002 ψηφίστηκε από τη χώρα μας και ο σχετικός με την Εφαρμογή της Συμβάσεως αυτής νόμος (Ν.2991/02 ΦΕΚ Α' 35), με τον οποίο μεταξύ άλλων, συνεστήθη οκταμελές συλλογικό όργανο για το συντονισμό των σχετικών δραστηριοτήτων εφαρμογής της (Εθνική Αρχή Χημικών Όπλων), προσδιορίστηκαν οι αντικειμενικές υποστάσεις των εγκλημάτων που αποτελούν παραβιάσεις της Συμβάσεως και προβλέφθηκαν οι σχετικές ποινικές κυρώσεις για τους παραβάτες.

Ως τέτοιες «παγίδες» θεωρούνται οποιεσδήποτε συσκευές ή υλικά, τα οποία έχουν σχεδιαστεί, κατασκευαστεί ή τροποποιηθεί κατάλληλα ώστε να επιφέρουν το θάνατο ή τον τραυματισμό και τα οποία λειτουργούν απρόσμενα, όταν ένα πρόσωπο πλησιάζει ή περιεργάζεται ένα φαινομενικά αβλαβές αντικείμενο. Παραδείγματα τέτοιων booby-traps είναι τα παγιδευμένα φάρμακα που χρησιμοποιήθηκαν από τους Vietcong κατά τη διάρκεια του πολέμου του Βιετνάμ, και τα παγιδευμένα με εκρηκτικά παιχνίδια που χρησιμοποιήθηκαν στον πόλεμο του Αφγανιστάν.

• **Απαγόρευση χρήσης βιολογικών και τοξινικών όπλων.** Η απαγόρευση αυτή πηγάζει από τη Σύμβαση Λονδίνου, Μόσχας και Ουάσινγκτον του 1972, για την Απαγόρευση της Ανάπτυξης, Παραγωγής και Αποθηκεύσεως Βακτηριολογικών (βιολογικών) και Τοξινικών Όπλων και για την Καταστροφή τους, (Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on their Destruction, opened for Signature at London, Moscow and Washington, 10 April 1972) η οποία κυρώθηκε από τη χώρα μας με το Ν.126/1975 (ΦΕΚ Α' 175). Η Σύμβαση αυτή καλύπτει όχι μόνο τις βιολογικές ή τοξινικές ουσίες καθεαυτές, αλλά και τα μέσα δια των οποίων αυτές οι ουσίες (βιολογικοί ή τοξικοί παράγοντες) κατευθύνονται και εκλύονται στον στόχο τους.

β. Μέθοδοι μάχης

Με τη χρήση των διαφόρων αεροπορικών τακτικών (μεθόδων μάχης) θα πρέπει η Πολεμική Αεροπορία να είναι ικανή να εκτελέσει επιτυχώς ένα συγκεκριμένο σχέδιο πολεμικής εναέριας δράσης το οποίο αποφασίζεται από τη διοίκηση. Ταυτοχρόνως, δεν θα πρέπει όμως να παραβλέπεται ότι οι μέθοδοι αυτοί θα πρέπει να παραμένουν σε κάθε περίπτωση μέσα στο πλαίσιο το οποίο καθορίζεται από τους διεθνείς κανόνες και τις συμβάσεις τις οποίες έχει υπογράψει η χώρα μας. Επομένως, τα ακόλουθα σημεία θα πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη κατά το σχεδιασμό και εκτέλεση μίας αεροπορικής επιχείρησης:

Τα «στρατηγήματα» (stratagems) είναι σε κάθε περίπτωση νόμιμα. Εξαπατώντας π.χ. τον εχθρό με το καμουφλάρισμα των αεροπορικών βάσεων, εξομοιώνοντας τα αεροπορικά ίχνη με τη χρήση τηλεκατευθυνόμενων οχημάτων (RPVs, Remotely Piloted Vehicles), παραπλανώντας τον εχθρό με ηλεκτρονικά μέσα ή ακόμα και χρησιμοποιώντας τα δικά του χαρακτηριστικά αναγνώρισης (SIF, Selective Identification Feature, ή IFF, Identification Friend or Foe) προκειμένου να διαπεραστεί το σύστημα εναέριας άμυνας του, δεν παραβιάζονται οι κανόνες του διεθνούς δικαίου και συνεπώς πρόκειται για απόλυτα νόμιμες αεροπορικές τακτικές ή μεθόδους μάχης.

Παράλληλα όμως, είναι απαγορευμένη η εμπλοκή σε εχθρικές πράξεις, ανεξαρτήτως του στρατιωτικού πλεονεκτήματος που αυτές μπορούν να εξασφαλίσουν, εάν αυτές έχουν ως σκοπό να προδώσουν (Perfidy) την εμπιστοσύνη ή την «καλή θέληση» του εχθρού. Συγκεκριμένα, στην περίπτωση του αεροπορικού πολέμου, πράξεις όπως οι ακόλουθες είναι προφανώς απαγορευμένες: Η χρήση έγγραφης καταχώρισης (registration) πολιτικού αεροσκάφους, η χρήση εμπορικής πτήσης ή συμφωνίας υπέρπτησης προκειμένου να διενεργηθεί οποιαδήποτε πολεμική επιχείρηση, ακόμη και αν αυτή είναι φωτογραφική ή ηλεκτρονική αναγνώριση, ή ενεργοποίηση των συστημάτων εναέριας άμυνας του αντιπάλου, ή η χρησιμοποίηση διακριτικών σημείων ανθρωπιστικών οργανώσεων. Η διενέργεια άλλωστε οποιασδήποτε εχθρικής αεροπορικής δράσης, ακόμη και αν αυτή είναι απλώς εναέρια

αναγνώριση, με τη προσχηματική χρήση αριθμών μητρώου πολιτικών αεροσκαφών ή διακριτικών σημείων που ανήκουν σε ουδέτερες χώρες, σε ανθρωπιστικές ή σε μη-κυβερνητικές οργανώσεις, αποτελεί πράξη που έρχεται σε αντίθεση με τους κανόνες του διεθνούς δικαίου.

γ. Ποιος μπορεί να εμπλακεί στον εναέριο πόλεμο;

Λαμβάνοντας υπόψη τα προσόντα που απαιτούνται από τους «πρωταγωνιστές» σε αυτόν τον τύπο εχθροπραξίας, και παρά το γεγονός ότι θεωρητικά μπορεί να είναι όλα εκείνα τα πρόσωπα που αναφέρονται στο άρθρο 4 της Τρίτης Συμβάσεως της Γενεύης του 1949 και στο άρθρο 43 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου Ι του 1977, άμεση εμπλοκή στον αεροπορικό πόλεμο μπορούν να έχουν κατά βάση τα μέλη της Πολεμικής Αεροπορίας των αντιμαχόμενων δυνάμεων. Σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να σημειωθεί ότι οποιοσδήποτε πιλότος υπερίπταται πάνω από εχθρικό έδαφος με ένα πολεμικό αεροσκάφος το οποίο φέρει τα ορισμένα διακριτικά σημεία του, δεν χάνει το status του νόμιμου μαχητή και την κάλυψη επομένως που του προσφέρουν οι κανόνες του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου και, συνακόλουθα, σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί και να αντιμετωπιστεί ως κατάσκοπος.

Εδώ έρχεται στο προσκήνιο ένα ζήτημα το οποίο σχετίζεται με τους πιλότους οι οποίοι καταρρίπτονται ή αναγκάζονται για οποιονδήποτε άλλο λόγο να εγκαταλείψουν το αεροσκάφος τους πάνω από εχθρικό έδαφος. Κατά τις διεργασίες κατάρτισης του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου Ι του 1977, παρουσιάστηκε μία πρόταση, η οποία δεν έγινε τελικά αποδεκτή, σύμφωνα με την οποία οι πιλότοι οι οποίοι έχουν εκτιναχθεί από τα αεροσκάφη τους σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης, θα πρέπει να αντιμετωπίζονται όπως οι ναυαγοί σε περίπτωση ναυαγίου στη θάλασσα. Αυτό θα σήμαινε πρακτικά ότι θα έπρεπε να αναζητηθούν και να ανευρεθούν ώστε να τους προσφερθεί εν συνεχεία η απαιτούμενη φροντίδα, ιατρικής ή άλλης φύσεως. Τελικά το άρθρο 42 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου Ι του 1977, ασχολείται με το θέμα της μεταχείρισης και της νομικής θέσης που αποκτούν οι πιλότοι (και οι επιβαίνοντες σε αεροσκάφη γενικότερα) οι οποίοι έχουν πέσει με αλεξίπτωτο από αεροσκάφος το οποίο βρισκόταν σε κίνδυνο.²²

δ. Τι μπορεί να αποτελέσει στόχο μίας αεροπορικής επίθεσης;

Γενικός κανόνας είναι ότι οι πολεμικές αεροπορικές επιχειρήσεις θα πρέπει να πραγματοποιούνται εναντίον στρατιωτικών στόχων (military objectives), και να αποκλείονται ο άμαχος πληθυσμός και τα αντικείμενα ιδιωτικής περιουσίας. Δυστυχώς, η πραγματικότητα αποδεικνύει ότι κατά τη διάρκεια των ένοπλων συγκρούσεων υπάρχει ένας αυξανόμενος αριθμός θυμάτων μέσα από τον άμαχο πληθυσμό, παρά την ύπαρξη «έξυπνων βομβών» και την εκτέλεση «χειρουργικών αεροπορικών χτυπημάτων». Από επιχειρησιακής απόψεως, θα πρέπει πριν αποφασιστεί η διενέργεια οποιασδήποτε αεροπορικής δράσης να εξετάζεται το ζήτημα της αναλογικότητας μεταξύ του επιδιωκόμενου στρατιωτικού πλεονεκτήματος το οποίο η αεροπορική αυτή δράση εικάζεται ή αναμένεται ότι θα

²² Άρθρο 42 Πρόσθετου Πρωτοκόλλου Ι του 1977: «1. Κανένα άτομο το οποίο κατέρχεται με αλεξίπτωτο από αεροσκάφος που βρίσκεται σε κίνδυνο δεν γίνεται αντικείμενο επιθέσεως κατά τη διάρκεια της καθόδου του. 2. Μόλις προσγειωθεί σε έδαφος που ελέγχεται από αντίπαλο Μέρος, άτομο που έχει κατέλθει με αλεξίπτωτο από αεροσκάφος σε κίνδυνο, έχει την ευκαιρία να παραδοθεί πριν γίνει αντικείμενο επιθέσεως, εκτός εάν είναι φανερό ότι αναλαμβάνει εχθρική ενέργεια. 3. Αερομεταφερόμενα στρατεύματα δεν προστατεύονται από το παρόν άρθρο».

επιφέρει, και των απωλειών που η δράση αυτή επίσης αναμένεται ότι μπορεί να επιφέρει στον άμαχο πληθυσμό ή στο περιβάλλον.

Ο μεγάλος βαθμός υποκειμενικότητας που υποκρύπτεται βέβαια στην περίπτωση αυτή, δημιουργεί μία σχετική ανασφάλεια γύρω από τους εφαρμοζόμενους κανόνες δικαίου κι έτσι το ζήτημα αυτό θεωρείται δικαιολογημένα ως η «Αχίλλειος πτέρνα» των κανόνων του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου. Μια περαιτέρω ερώτηση που τίθεται σχετικά με τους στρατιωτικούς στόχους αφορά στην απαγόρευση επίθεσης σε στόχους η καταστροφή των οποίων, παρά το όποιο στρατιωτικό πλεονέκτημα, θα προκαλούσε επίσης την έκλυση επικίνδυνων δυνάμεων, όπως συμβαίνει στην περίπτωση των φραγμάτων, των αναχωμάτων και των πυρηνικών σταθμών παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας.

Μία άλλη κατηγορία αντικειμένων τα οποία δεν επιτρέπεται να γίνουν στόχος άμεσης αεροπορικής επίθεσης είναι εκείνα που προσδιορίζονται ως πολιτιστικά αγαθά, εφ' όσον έχει χορηγηθεί σε αυτά ειδική προστασία με την καταχώριση τους στο διεθνή κατάλογο της πολιτιστικής κληρονομιάς (International Register of Cultural Property under Special Protection). Τα σχετικά διεθνή κείμενα προσδιορίζουν ως πολιτιστικά τα αγαθά εκείνα, κινητά ή ακίνητα, τα οποία παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον για την πολιτιστική κληρονομιά των λαών. Δηλαδή ενδεικτικά, μνημεία της αρχιτεκτονικής, της τέχνης ή της ιστορίας εκκλησιαστικά ή κοσμικά, αρχαιολογικές τοποθεσίες, οικοδομικά σύνολα τα οποία παρουσιάζουν ιστορικό ή καλλιτεχνικό ενδιαφέρον, έργα τέχνης, χειρόγραφα, βιβλία και άλλα αντικείμενα που παρουσιάζουν καλλιτεχνικό, ιστορικό ή αρχαιολογικό ενδιαφέρον και ακόμη, επιστημονικές συλλογές και σημαντικές συλλογές βιβλίων, αρχείων ή πιστών αντιγράφων των παραπάνω αγαθών, όπως επίσης και τα οικοδομήματα για τη διαφύλαξη των αγαθών αυτών, όπως μουσεία, μεγάλες βιβλιοθήκες, χώροι φύλαξης αρχείων όπως επίσης και καταφύγια τα οποία προορίζονται να προστατεύσουν σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης τα κινητά πολιτιστικά αγαθά κλπ.²³ Εάν οι όροι αυτοί ικανοποιούνται, η ασυλία τους από επιθέσεις θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να διασφαλίζεται.

4. Συμπερασματικά

Συνοψίζοντας μπορούμε να σημειώσουμε ότι ο εναέριος πόλεμος, εξ ορισμού, προϋποθέτει χρήση ένοπλης βίας και επομένως απαιτεί θύματα. Εξ αιτίας του πρώτου χαρακτηριστικού του γνωρίσματος, τη βία, θα πρέπει να συμμορφώνεται με τους διεθνείς κανόνες που επιβάλλουν περιορισμούς στον πόλεμο, ενώ εξ αιτίας του δεύτερου χαρακτηριστικού του, την αναπόφευκτη ύπαρξη θυμάτων, θα πρέπει να συμμορφώνεται με τους κανόνες του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου που αποβλέπει στην προστασία των θυμάτων μίας ένοπλης σύγκρουσης και την αποχή από επιθέσεις εναντίον προστατευόμενων από το δίκαιο αυτό προσώπων και αντικειμένων. Αν και όπως διαπιστώσαμε δεν υπάρχει ακόμη κανένα συγκεκριμένο υποχρεωτικό διεθνές κείμενο νόμου το οποίο να αναφέρεται άμεσα και να καλύπτει αποκλειστικά τον εναέριο πόλεμο, περιέχοντας κανόνες για τη ρύθμισή του, όπως αντίθετα συμβαίνει με τον πόλεμο στη ξηρά και τη θάλασσα, υπάρχουν εντούτοις διάφορα διεθνή συμβατικά κείμενα, όπως οι Κανονισμοί της Χάγης του 1899, το Πρωτόκολλο I του 1977 πρόσθετο στις Συμβάσεις της Γενεύης του 1949, ή η Σύμβαση της Χάγης του

²³ Βλ. σχετ., άρθρο 1 [Ορισμός των πολιτιστικών αγαθών] της Σύμβασης της Χάγης του 1954 «Περί προστασίας των πολιτιστικών αγαθών εν περιπτώσει ενόπλου συρράξεως» η οποία κυρώθηκε από τη χώρα μας το έτος 1981, με το Ν 1114/81 (ΦΕΚ Α' 6).

1954 σχετικά με την προστασία των πολιτιστικών αγαθών, τα οποία περιέχουν σχετικούς περιορισμούς, απαγορεύσεις και οδηγίες, που μπορούν έμμεσα να εφαρμοστούν και κατά τη διάρκεια των αεροπορικών επιχειρήσεων.

Παρατηρήσαμε ακόμη ότι προκειμένου να συνάδουν με το διεθνές δίκαιο οι πολεμικές αεροπορικές επιχειρήσεις, θα πρέπει να συμμορφώνονται με τις βασικές αρχές του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου: διάκριση, στρατιωτική αναγκαιότητα, ανθρωπισμός και αναλογικότητα (distinction, military necessity, humanity and proportionality). Είδαμε επιπλέον ότι στον εναέριο πόλεμο ισχύουν όλοι οι κανόνες του εθιμικά διαμορφωμένου διεθνούς δικαίου, καθώς και οι όποιες «επεκτάσεις» του, οι οποίες μπορούν να γίνουν βάσει του συγκριτικού δικαίου.²⁴

Η έλλειψη συγκεκριμένων και άμεσων κανόνων οι οποίοι να σχετίζονται με την πολεμική εναέρια δραστηριότητα, δεν φαίνεται συνεπώς να εμποδίζει την εφαρμογή του δικαίου του πολέμου στις πολεμικές αεροπορικές επιχειρήσεις. Ακόμα κι αν επιδιωχθεί μελλοντικά η κατάρτιση ενός συγκεκριμένου σώματος κανόνων δικαίου σχετιζόμενων με την αεροπορική δράση, μια τέτοια κίνηση δεν κρίνεται ίσως απαραίτητη. Αντίθετα, υπάρχει ο κίνδυνος είτε οι νέοι κανόνες να είναι πολύ συγκεκριμένοι ή περιοριστικοί, οπότε θα μπορούσε να μην λάβουν την υποστήριξη και αποδοχή των περισσοτέρων χωρών της διεθνούς κοινότητας, είτε εάν δεν είναι απολύτως συγκεκριμένοι στη διατύπωση και το ρυθμιστικό περιεχόμενό τους, αλλά γενικοί στον προσανατολισμό τους, τότε το ήδη υφιστάμενο νομικό πλαίσιο των κανόνων και των βασικών αρχών του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου, όπως αναλύθηκε παραπάνω, ενδεχομένως θα επαρκούσε. Σε κάθε βέβαια περίπτωση, απολύτως απαραίτητη θα πρέπει να θεωρηθεί η ύπαρξη των διεθνών εκείνων συνθηκών και των κατάλληλων πολιτικοστρατιωτικών συσχετισμών, οι οποίες θα οδηγήσουν στην ορθή και απαρέγκλιτη εφαρμογή των ήδη υπαρχόντων κανόνων του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου, πράγμα που όπως φαίνεται είναι και το δυσκολότερο.-

²⁴ Επομένως το ζήτημα της θέσεως περιορισμών στις σύγχρονες αεροπορικές επιχειρήσεις δεν τίθεται σε μία «ηθική» βάση, όπως λανθασμένα εκλαμβάνεται στη μελέτη των *Gingras J. & Ruby T.*, "Morality in modern Aerial Warfare", Air University (Air Command and Staff College), Maxwell Air Force Base, Alabama, April 2000, καθώς η παραβίαση ενός «ηθικού» κανόνα δεν επιφέρει συνέπειες στον παραβάτη. Οι όποιες παραβιάσεις των κανόνων του δικαίου του πολέμου θα πρέπει αντίθετως να τίθενται σε καθαρά νομικό επίπεδο, ώστε να θεωρούνται και να αντιμετωπίζονται σαν εγκλήματα πολέμου, με την έγερση ατομικής διεθνούς ποινικής ευθύνης και επιβολής κυρώσεων στον δράστη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γιαρένης Ε., «Στρατιωτικό Ποινικό Δίκαιο και δυνατότητες διάδοσης και εφαρμογής του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου», περιοδικό Ποινικά Χρονικά 2003, σελ. 769

Gingras J. & Ruby T., “Morality in modern Aerial Warfare”, Air University (Air Command and Staff College), Maxwell Air Force Base, Alabama, April 2000

Gomez J.G., “The Law of Air Warfare”, International Review of the Red Cross, no 323 (30 Ιουνίου 1998)

Henckaerts J-M., “Study on customary rules of international humanitarian law: Purpose, coverage and methodology”, International Review of the Red Cross, no 835 (30 Σεπτεμβρίου 1999)

Kwakwa E., “The International Law of Armed Conflict: Personal and Material Fields of Application”, Martinus Nijhoff Publishers, Geneva 1992

Μεγάλη Αμερικανική Εγκυκλοπαίδεια, Τόμος Α΄, Αθήνα 1968, σελ. 402 επ., στο λήμμα: «Αεροναυτική» (aeronautics).

Νεάρχου Π., Ο αεροπορικός αγώνας στο Δυτικό Μέτωπο κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, Αεροπορική Επιθεώρηση, Τόμ. 20ος, τ. 77 (Ιανουάριος 2006), σελ. 110-140

Οικονομίδης Κ.Π., «Θέματα Διεθνούς Δικαίου και Εξωτερικής Πολιτικής», εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 1999

Περράκης Σ., **Μ-Ντ. Μαρούδα** (επιμ.) «Ενοπλες Συρράξεις και Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο», σειρά Κείμενα Διεθνούς Πρακτικής, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2001

Χατζηκωνσταντίνου Κ., «Προσεγγίσεις στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο», εκδ. Σιδέρης, Αθήνα 1999